

мент. Поєднання кольорів червоного й чорного символізує, разом із цифрою 1915, трагізм часу, який відбиває книжка, вміщуючи твори «Тим, що упали» (слова Б.Лепкого), «Жовтнярські похорони» (слова О.Маковея), «Червона калина» та ін.

Одне з найвдаліших ілюстрованих видань поета - збірник «Ще не вмерла Україна» (Співанник з великих днів. Впорядкував і рисунками прикрасив Богдан Лепкий. Відень, 1916. Видання Загальноукраїнської культурної ради), де автор на титулі зазначив свою участь в ілюструванні книжки - до речі, на той час вельми імпозантної за змістом і художнім оформленням.

Цей співанник я придбав у м.Коломиї в кінці 40-х років з великим ризиком для себе. Справа в тому, що вже сама його обкладинка була вкрай небезпечною: прикрашена золотим тризубом на синьому тлі! Книжки з назвою «Ще не вмерла Україна» знищувалися беззастережно, а тут ще й страшний для більшовицької системи тризуб! Багато разів з тремтінням душі я читав пісні, улюблені українськими січовими стрільцями, переглядав рисунки Б.Лепкого, нав'язні лірикою народної пісні, звитягою козацькою і стрілецькою, у вузькому колі друзів співав їх. Коли на філологічному факультеті Чернівецького університету, де я навчався, почалися арешти, і мене допитували співробітники КДБ, довелося деякі книжки спалити, в тому числі обкладинку співанника «Ще не вмерла Україна». Так і досі він без

обкладинки зберігається в моїй бібліотечі як свідок пережитих тяжких часів.

Б.Лепкий мовою рисунка намагався передати настрій тієї чи іншої пісні, її художні образи, інколи переосмислював їх, наближаючи до «великих днів» - величних і трагічних. З цього погляду цікавого переосмислення в рисунку зазнала пісня «Чуєш, брате мій». Оскільки вона набула поширення в новому - стрілецькому - середовищі, автор зобразив загибель на полі брані січового стрільця. Загалом, ілюстрації Б.Лепкого унаочнюють, увиразнюють мотиви народних пісень, вони переважно виконані на доброму професійному рівні, засвідчують хист письменника як художника-ілюстратора.

Б.Лепкий проектував ряд обкладинок до видань української класики (одну з яких репродукуємо).

Людина розмаїтих творчих зацікавлень, письменник, який виступав у різних літературних жанрах, мав чималі здобутки в розвитку рідного слова, Богдан Лепкий залишив значну мистецьку спадщину, зокрема живописну, книжково-графічну, засвідчивши різнобічність свого таланту.

Досі, на жаль, у жодне з видань творів письменника не включено його статті й дослідження з питань мистецтва, не передруковані його портрети, рисунки, ілюстрації до видань, що збіднює уявлення про характер спадщини цього, безумовно, самобутнього митця.

До 75-річчя УНІК

Галина Ковальчук

Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства

Український науковий інститут книгознавства (УНІК) розпочав свою діяльність 75 років тому, в жовтні 1922 р. Як перша й головна наукова установа республіки в галузі книгознавства того часу, УНІК започаткував розробку теоретичних і практичних основ вітчизняного книгознавства. Можна цілком впевнено говорити про існування в 20-х роках української школи книгознавства.

Виставки, лекції, підготовка книгознавчих кадрів, міжнародні зв'язки, анкетне соціологічне дослідження бібліотек, видання єдиного тоді в країні наукового книгознавчого журналу «Бібліологічні вісті», створення архіву українського друку перших пореволюційних років та надзвичайної цінності колекції книгознавчої літератури, підготовка бібліографічних покажчиків - ось неповний перелік наукових та виробничих інтересів УНІК. Проте головними в роботі інституту були наукова та видавнича діяльність.

Відомі вчені Д.Балика, С.Маслов, Ю.Меженко, П.Попов та інші розглядали науку про книгу як комплексну - у взаємозв'язках з бібліотекознавством і бібліографознавством. Основними проблемами досліджень УНІК були вивчення історії та мистецтва української книги, а також дослідження читача. Заслугою УНІК слід вважати перенесення центру досліджен-

ня в ланці «книга-читач» саме на читача, на відміну, приміром, від книгознавчих установ Москви та Ленінграда, де передусім досліджували теорію книги.

Не весь науковий доробок інституту було втілено в публікаціях, хоча навіть кількісні характеристики випуску наукових праць окремими виданнями є репрезентативними для такої невеликої дослідної організації, як УНІК. Слід зважати й на складний фінансовий, поліграфічний стан у республіці в 20-х роках. І все ж інститут

зумів видрукувати лише за 1924-1930 р. близько 60 книжок і брошур.

Найвагомішими за цей час є видання чотирьох томів «Трудів УНІК»: Т. 1. Українська книга XVI-XVIII ст. / За ред. М.О.Макаренка, С.І.Маслова (1926 р., XVIII+436 с.); Т. 2. Бібліотека і читач на Україні. Праці кабінету вивчення книги й читача. Зб. перший / За ред. Д. А. Балики (1930, 244 с.); Т.3. Шпілевич В.В. Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік. Праці бібліографічної секції / За ред. Ю.О.Меженка (1930, 299 с.); Т.4. Ігнатієнко В.А. Бібліографія української преси 1816-1916. Праці бібліографічної секції / За ред. Ю.О.Меженка (1930, 286 с.). Не обговорюватимемо в цій статті зміст і значення «Трудів УНІК», оскільки науковий аналіз видань інституту потребує окремого дослідження. Підготовлений том «Українська книга XIX і XX ст.» (14 друк. арк., 80 іл.) та два томи бібліографічних покажчиків літератури за перші пореволюційні роки не було видано (ІР НБУВ, Архів УНІК, ф. 47, од.зб. 55, арк.8).

Уявлення про динаміку видання книжок за роками дає така таблиця:

Роки	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
К-ть кн.	4	15	12	11	7	2	5

Як бачимо, розквіт видавничої діяльності інституту припадає на 1925-1927 рр. Ще чотири видання з тематики УНІК - праці Ю.Меженка та Ю.Ковалевського, випущені в 1919-1923 рр. - інститут зараховував у свій актив, бо вважав себе продовжувачем Головної книжної палати, де були підготовлені ці праці.

Привертає увагу серія видань УНІК «Науково-популярна бібліотека книгознавства» за редакцією Ю.Меженка, яка виходила в Державному видавництві України. Вийшло 6 випусків серії:

1. *Маслова О.* Рукописна книга.
2. *Попов П.* Друкарство, його початок і поширення в Європі.
3. *Балика Д.* Бібліотека в минулому.
4. *Маслов С.* Українська друкована книга XVI-XVIII вв.
5. *Рихлік Є.* Друкарська техніка.
6. *Ігнатієнко В.* Українська преса (1816-1923 рр.).

Перші п'ять випусків вийшли в 1925 р., шостий - у 1926. Інші за браком коштів залишилися ненадрукованими. Ілюструвати матеріал книг передбачалося серією діапозитивів (ф. 47, од.зб. 19, арк. 45), але їх виготовлення було збитковим для видавництва і тому не було реалізоване. В інституті коштів на видання книг не було взагалі, асигнувань Укрнауки ледве вистачало на випуск «Бібліологічних вістей».

У серії «Українські бібліологи» вийшла лише одна книга - «Сергій Маслов. 1902-1927» (до 25-річчя наукової діяльності вченого).

Решта виданих інститутом книжок являли собою, фактично, відбитки статей з «Бібліологічних вістей», «Трудів УНІК» та ін. Друкувалися вони тиражем не менше 250 прим. кожна, мали обкладинку, титул, заставки, кінцівки, свою нумерацію сторінок. Основна частина накладу надходила до УНІК і використовувалась як обмінний фонд для комплектування книгознавчої бібліотеки. Деякі відбитки друкувалися більшим

тиражем. Так, в архіві УНІК ми знайшли відомості, що брошури «Г.Нарбут» Ф.Ернста, «Цензурний акт 1876 р.» В.Міяковського, «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» Д.Балики надійшли до інституту в кількості 300 прим., стаття І.Фааса «Інкунабули Одеської ЦНБ» - 350 прим., а стаття А.Тюнеєвої «Музей книги Одеської публічної бібліотеки» - в кількості 550 прим.

Виявлені в архіві (ф. 47, од.зб. 47) «умови» між УНІК і видавництвами про виготовлення цілої низки цікавих книг свідчать про нереалізовані плани випуску підготовленої наукової літератури: «Бібліографія друку УСРР часу революції», «Підручник-довідник по друкарству для видавців та друкарів», «Бібліографія українського театру і драматургії» та ін. Не виданими залишились, як свідчать видавничі договори (ф. 47, од.зб. 161), збірник «Дитяча книга», підручник Л.Живного з бібліографії, «Історія письмен» Ю.Меженка, «Бібліографія, її історія та культурне значення» С.Кондри. Умови договорів не виконувались як через брак грошей, так і через несвоєчасну подачу рукописів (ф. 47, од.зб. 225).

Але всі видані книжки були «зразковими з боку досягнень української радянської поліграфії», як наголошувалось у зверненні УНІК до Укрнауки від 18.1.1926 р. № 36 (ф. 47, од.зб. 67, арк.4). Вони неодноразово експонувалися в Москві, Ленінграді і за кордоном СРСР «як приклад високо довершених видань» (там само). Видавнича діяльність УНІК дістала позитивну оцінку на Всесоюзній виставці графічного мистецтва в Ленінграді, де постановою журі від 7 березня 1927 р. інституту було присуджено почесний диплом за художньо-друкарське оформлення видань (ф. 47, од.зб. 92, арк. 7-8). Усі друковані праці інституту й нині мають певну наукову цінність.

За тематикою видання УНІК 20-х років розподілялися так: мистецтво книги - 12, історія друкарства в Україні - 10, бібліографознавство - 9, проблеми читання - 4, бібліографічні покажчики - 3, теорія книги - 3, стародруки в бібліотеках - 3, історія рукописної книги - 2, зародження друкарства в Європі - 2, історія української книги XIX ст. - 2, історія та статистика української радянської книги - 2, бібліотечна справа - 2, історія української преси - 2, історія цензури - 1, поліграфія - 1, книжкова торгівля - 1, біобібліографія - 1.

Серед книжок цих напрямів історична тематика явно переважає - 33 видання, що так чи інакше характеризують книгу дореволюційної доби.

За авторами видань статистика така: С.Маслов - 7 книжок, П.Попов - 4, Д.Балика - 2, В.Ігнатієнко - 2, М.Макаренко - 2, Д.Щербаківський - 2, А.Козаченко - 2, Ю.Меженко - 2. Решта авторів - по одній книжці. Нагадаємо, що протягом 1923-1930 рр. інститут видавав шоквартальник «Бібліологічні вісті», де друкувалися більшість наукових праць, хроніка книгознавчого життя тощо. Частина наукових праць співробітників інституту побачила світ на сторінках інших періодичних видань («Життя й революція», «Критика» тощо).

Після перелому в історії існування УНІК (1931) його видавнича діяльність скорочується. Провідною стає не наукова робота, а критичні нападки на праці попередників, самокритика - як у друкованих працях, так і в доповідях на зборах і засіданнях. Часто самі ці доповіді, опубліковані в пресі або окремими виданнями, являли собою «науковий доробок» УНІК, наприк-

лад, доповіді «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння» К.Довганя (К., 1932) або «Проти еклектизму в питаннях читачівства» Н.Біркиної (К., 1933).

Певний інтерес для дослідження наукової роботи інституту мають «Тематичні плани УНДІК на 1932 р.». У преамбулі цього видання декларується: «Поглиблюючи класову боротьбу на книгознавчому фронті, перебудовуючи всю свою роботу на основі партійних директив, інститут книгознавства підпорядковує науководослідну роботу конкретним завданням соціалістичного будівництва». Уявлення про форми й методи роботи дає наступна теза планів: «Щоб забезпечити соціалістичні темпи роботи та якість продукції, інститут запроваджує нові колективні форми праці на засадах ударництва та змагання, утворюючи бригади для проробки тем або виконання окремих оперативних завдань». Потрібно було майже два роки, щоб зрозуміти, що бригадна форма не придатна для подібної наукової роботи, що це і є та знеосібка, проти якої постійно виступав новий склад УНІК.

Плани інституту на 1932 р. - опрацювати майже 170 тем - були явно нереальні. Їх було забагато для кількісного складу інституту, до того ж не всі нові працівники мали досвід наукової роботи, літературні здібності. Протоколи «колоквіальної» комісії з прийому аспірантів свідчать, що головними питаннями для кандидатів в аспірантуру були соціальне походження, знання хоч декількох праць К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна, Й.Сталіна, політичного моменту (ф.47, од.зб. 257). Серед аспірантів і співробітників УНІК з'явилися навіть люди з незакінченою середньою освітою. Як висловився директор інституту С.Якубовський на засіданні дирекції від 28 квітня 1932 р., «в зв'язку зі збігом громадсько-політичних кампаній, як весіння засівна кампанія, готування до дня преси і травневих свят затрималась робота УНІК...» (ф.47, од.зб. 276, арк.5). Зі звіту керівника Харківської філії УНІК К.Довганя довідуємося, що на філію планом покладено розробку понад 70 тем, а буде виконано 10. Крім роботи над публікаціями, викладацької діяльності, участі в громадських зборах, співробітники філії працюють на заводах «Серп і Молот» і «ХТЗ». Після такого звіту збори УНІК ухвалили роботу філії вважати за задовільну, як досягнення відзначити збори щодо планування другої п'ятирічки та проведення посівкампанії, а також забезпечення партійного проводу роботою. Плани інституту було зірвано.

Перший том «Наукових записок» - нового періодичного (двічі на рік) видання УНІК - повинен був вийти ще в 1931 р. У пресі пройшла реклама цього тому, який мав називатися «За марксо-ленінське книгознавство». Перелік статей майбутнього видання не викликав сумніву щодо «бойової» спрямованості випуску: планувалося опублікувати праці «За марксо-ленінське книгознавство» К.Довганя, «Українське фашистське книгознавство» І.Гуменчука та ін. Проте всього було видано два томи «Наукових записок». Зміст першого тому - «Проти буржуазних теорій у книгознавстві» (1933) відбивав той період реорганізованого УНІК, коли, зазначалося в передмові, головну увагу було скеровано «на остаточне викриття шкідницької спадщини старого УНІК та виявлення її впливів у конкретній продукції радянської частини науковців». Зусилля концентрува-

лися на критиці здобутого в 20-х роках - наприклад, статті «Шляхами націоналізму та формалізму (Методологічні засади Ю.Меженка в книгознавстві)» Я.Керекеза, «Буржуазна концепція історії бібліографії преси на Україні» В.Тарнавського, «Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару» М.Городкова. Військова термінологія, безліч політичних гасел у цих статтях не мали нічого спільного з наукою, тобто нового слова саме в науці ці «наукові записки» не сказали.

Том другий мав назву «Питання радянської книготоргівлі» (1935). Тут також відчутний брак кваліфікованих кадрів: із п'яти статей збірника дві - І.Фольмана, дві - Г.Махно, одна - Л.Каєм. У працях багато дублювань, повторів, особливо щодо партійних настанов та політичних гасел. Редакторської роботи взагалі не помітно, хоча прізвище редактора - заступника директора з наукової роботи, а згодом директора УНІК М.Завального - винесено на титульну сторінку книги. До речі, жодного власного книгознавчого дослідження М.Завальний не підготував, проте, як свідчать протоколи зборів і нарад УНІК, найактивніше виступав із закликами до сумлінної наукової праці.

Усього, за нашими підрахунками, з 1931 по 1936 рр. УНІК видав 12 книжок: 1931 - 2, 1932 - 4, 1933 - 2, 1934 - 2, 1935 - 2. Найвагомішими в науковому аспекті були три роботи К.Довганя, хоча й вони не далеко відходили від тематики інших.

Загальна спрямованість тодішніх праць УНІК виявляється навіть у назвах: «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння», «Проти еклектизму в питаннях читачівства», «Проти буржуазних теорій в книгознавстві», «Класова боротьба в книгознавстві», «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку», «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятирічку». Останні дві брошури - це одноденки, цікаві лише в історичному плані, а ні в якому разі не в науково-книгознавчому. Так, «Класова боротьба в книгознавстві» - взагалі не наукова праця, а стенограма засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків від 29 травня - 1 червня 1931 р., де розпочався розгром УНІК.

Видання «Книга й преса в імперіалістичній війні та в обороні СРСР» вийшло під рубрикою «Науково-популярна серія», але продовження ця серія не мала. Зате тиражі видань УНІК в 30-х роках зросли - від однієї до чотирьох тисяч прим.

Але бюджетні асигнування дедалі зменшувалися, а прибутку УНІК не мав. Інститут ставав непотрібним, бо не презентував наукової думки. У 1936 р. Науководослідний інститут книгознавства було реорганізовано в Науково-методичний кабінет бібліотекознавства та масової бібліографії при Бібліотечному управлінні. Фактично це означало кінець розвитку книгознавства в Радянській Україні на той час.

Хронологічний покажчик видань УНІК

1. *Маслов С.* Друкарство на Україні в XVI-XVIII ст.-1924.- 30 с.
2. *Попов П.* Початки друкарства у слов'ян.-1924.- 39 с.
3. *Барвінок В.* Загальний огляд стародруків київських бібліотек.-1924.- 20 с.
4. *Щербаківський Д.* Золотарська оправа книжки на

- Україні в XVI-XVIII вв.-1924.-15 с.
5. *Маслова О.* Рукописна книга.-1925.-120 с.
 6. *Маслов С.* Каталог ювілейної виставки українського друкарства. - 1925. - 50 с.
 7. *Попов П.* Друкарство: Його початок і поширення в Європі. - 1925. - 76 с.
 8. *Балика Д.* Бібліотека в минулому. - 1925. - 108 с.
 9. *Маслов С.* Українська друкована книга XVI - XVIII вв.- 1925. - 80 с.
 10. *Рихлік Є.* Друкарська техніка. - 1925. - 92 с.
 11. *Куфасєв М.* Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу. - 1925. - 24 с.
 12. *Рулін П.* «Україніка» по російських часописах. - 1925. - 9 с.
 13. *Маслов С.* Комітет для опису стародруків. -1925. - 4 с.
 14. *Боровий С.Я.* Нариси з історії єврейської книги на Україні. - Нарис 1. - 1925. - 14 с.; Нарис 2. - 1926. - 16 с.
 15. *Биківський Л.* Бібліотечна справа в Чехословаччині.- 1925. - 13 с.
 16. *Романовський В.* Іван Федорович, його життя та діяльність. - 1925. - 4 + 55 с.
 17. *Клименко П.* Графіка шрифтів Острозької Біблії. - 1925. - 24 с.
 18. *Маслов С.* Етюди з історії стародруків: I - VIII. - 1925. - 84 с.
 19. *Макаренко М.* Орнаментация української книжки XVI-XVII ст. - 1925. - 70 с.
 20. *Іванушкін В.* Проблема читачівства та її вивчення.- 1926.-32с.
 21. *Попов П.* Матеріали до словника українських граверів. - 1926. - 142 с.
 22. *Ігнатієнко В.* Українська преса (1816-1923 рр.).-1926. - 80 с.
 23. Труды УНІК.Т.І. Українська книга XVI-XVIII ст. - 1926. - XVI+ 436 с.
 24. *Щербаківський Д.* Оправи книжок київських золотарів в XVII - XVIII ст.- 1926. - 52 с.
 25. *Masslow S.* Ukrainische Druckkunst XVI-XVIII Jahrhundert. - Mainz, 1926. - 80 s.
 26. *Курінний П.* Лаврські інтролігатори XVII - XVIII ст.- 1926. - 39 с.
 27. *Биківський Л.* Книжна справа в Чехословаччині. - 1926.- 32 с.
 28. *Єфремов С.* В тісних рамцях (Українська книга 1798-1916) - 1926. - 32 с.
 29. *Айзеншток І.* До історії видань творів Г.К.Квітки.- 1926.- 16 с.
 30. *Ернст Ф.* Георгій Нарбут та нова українська книжка. - 1926. - 36 с.
 31. *Міяковський В.* Ювілей цензурного акту 1876 р. - 1926. -16 с.
 32. *Кревецький І.* Перша газета на Україні. - 1927. - 16 с.
 33. *Балика Д.* Про класифікацію друків за соціальним призначенням. - 1927. - 36 с.
 34. *Шамурин Є.* Колективне авторство. - 1927. - 27 с.
 35. *Козаченко А.* Книжкова продукція УСРР (1923-1926). -1927. - 24 с.
 36. *Тюнеєва А.* Музей книги Одеської публічної бібліотеки.-1927.- 18 с.
 37. *Sereda A.* Georg Narbut als Buchkünstler.- Mainz, 1927. - 21 s.
 38. *Сергій Маслов:* 1902 -1927.- 1927.- 50 с.+1 вкл.
 39. *Іванова-Артюхова А.* Ілюстратори М.В.Гоголя.- 1927. - 35 с.
 40. *Меженко Ю.* Українська книжка часів Великої революції.- 1927.- 24 с.
 41. *Фаас І.* Інкунабули Одеської ЦНБ.- 1927.- 26 с.
 42. *Попов П.* Матеріали до словника українських граверів. -1927. - 34 с.
 43. *Дубровський В.* Нариси з історії Чернігівської друкарні XIX ст. - 1928. - 65 с.
 44. *Клепиков С.* До методології описування слов'янських стародруків XV-XVIII ст. - 1928.- 16 с.
 45. *Кондра С.* Особливості нотографії. - 1928. - 21 с.
 46. *Артюхова А.* К.О.Трутовський - ілюстратор. -1928. - 22 с.
 47. *Іноземцев П.* Проблема національної бібліографії на Україні. -1928. - 25 с.
 48. *Петрунь Ф.* З історії збирання рукописів на Балканському півострові. -1928. -15 с.
 49. Показники - систематичний та авторський до часопису УНІК «Бібліологічні вісті» за р.р. 1923-1927.- 1928. -14 с.
 50. *Нечаєв М.* Книжка та її покупець на селі. - 1929.-51 с.
 51. *Біркина Н.* Бібліотечний кореспондент та його робота. - 1929. - 24 с.
 52. *Макаренко М.* Малюнки П.М.Боклевського. -1930. - 16 с.
 53. *Боровий С.* Наукова бібліотека в сучасних умовах.- 1930. -67с.
 54. Бібліотека і читач на Україні / Труды УНІК. Т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача. Зб. перший. - 1930. - 244 с.
 55. *Шпілевич В.* Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік / Труды УНІКу. - Т.3.- 1930. - 297 с.
 56. *Ігнатієнко В.* Бібліографія української преси 1816-1916 / Труды УНІКу. - Т. 4. -1930. - 260 с.
 57. *Довгань К.* До питання про соціальну функцію книги. -1931. - 102 с.
 58. Тематичні пляни Українського науково-дослідного інституту книгознавства на 1932 рік. -1931.-20 с.
 59. Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського Т.В.М. - Д.-1932. - 88 с.
 60. *Довгань К.* Проти еkleктики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння. - 1932. - 72 с.
 61. Книгу на боротьбу за третю більшовицьку. -1932. - 64 с.
 62. Заводська преса в боротьбі за першу п'ятирічку.-1932. - 64 с.
 63. Проти буржуазних теорій у книгознавстві / Наукові записки. - Т.1. - 1933. - 198 с.
 64. *Біркина Н.* Проти еkleктизму в питаннях читачівства. - 1933. - 84 с.
 65. *Довгань К.* Принципи критико-бібліографічної оцінки. -1934. - 88 с.
 66. Книга й преса в імперіалістичній війні та в обороні СРСР: До 20-річчя світової війни (1914-1934). - 1934. -104 с.
 67. Питання радянської книготоргівлі / Наукові записки. - Т.2. - 1935. - 223 с.
 68. Директиви про бібліотечну роботу: Зб. офіційних документів. -1935. - 360 с.